

УДК 343.97:343.122:343.226

doi: <https://doi.org/10.33270/01211192.59>

Беленок В. П. – здобувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8214-0522>

Кримінологічна характеристика потерпілих від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу

Мета статті – на підставі наявної емпіричної бази, а також досліджень учених узагальнити кримінологічні ознаки потерпілих від погроз або насильства щодо працівника правоохоронного органу. У статті використано комплекс **наукових методів**, а саме: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці українських й іноземних учених, положення Кримінального кодексу України, а також практика його застосування. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній: 1) схарактеризовано потерпілих від злочинів, передбачених ст. 345 Кримінального кодексу України, за ознаками статі, віку, громадянства, сімейного стану, відомостями про взаємини з кримінальним правопорушником, про службу, посаду, обов'язки; 2) визначено категорії правоохоронців, які стають жертвами погроз або насильства; 3) окреслено позитивні й негативні ознаки та риси цих осіб; 4) розроблено класифікацію потерпілих правоохоронців за видом їх поведінки, що передувала кримінально противним посяганням на них у формі погроз або насильства. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі **висновки**: 1) серед правоохоронців, які стали потерпілими від погроз або насильства, переважають особи чоловічої статі молодого віку (від 25-ти до 45 років) з незначним стажем роботи; 2) злочини, передбачені ст. 345 Кримінального кодексу України, найчастіше вчиняють стосовно поліцейських, значно рідше – щодо працівників інших правоохоронних органів (прикордонної служби, органів й установ виконання покарань, органів державної лісової охорони тощо); 3) найбільшою є кількість жертв серед працівників патрульної поліції (рідше потерпілими стають слідчі, оперативні працівники, дільничні офіцери поліції, інспектори сектору ювенальної превенції, працівники інших служб); 4) негативні ознаки та риси потерпілих від злочинів, передбачених ст. 345 Кримінального кодексу України, які переважають на практиці, можна поділити на такі групи: а) негативні риси характеру; б) брак необхідного рівня знань, умінь і навичок; в) зневіра в ефективному захисті працівників правоохоронних органів; г) стан (алкогольного сп'яніння або перевтоми); д) регіональний менталітет, світогляд, сформований у певній місцевості; е) низький рівень доходу, життя та матеріального забезпечення; 5) не завжди певні риси характеру правоохоронця, його соціальний статус, демографічні ознаки, інші особливості безпосередньо чи опосередковано пов'язані з учиненням злочину, передбаченого ст. 345 Кримінального кодексу України; 6) потерпілих правоохоронців можна умовно об'єднати в такі групи: а) особи, у діях яких наявна суспільно корисна (правомірна, позитивна) поведінка; б) необачні (легковажні); в) особи, які діяли неправомірно; г) особи з асоціальною (аморальною) поведінкою.

Ключові слова: погроза; насильство; працівник правоохоронного органу; потерпілий; жертва злочину; віктимність; віктимологія.

Вступ

Україна як правова держава європейського зразка не може функціонувати без ефективної системи захисту інтересів особи, суспільства та держави. Створена з цією метою система правоохоронних органів потребує правового захисту своїх представників, оскільки правоохоронці досить часто стають об'єктами кримінально протиправних посягань.

Аналіз кількості облікованих фактів кримінальних правопорушень проти авторитету правоохоронних органів за період 2016–2020 роки свідчить про те, що в їхній структурі переважають погрози або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України).

Питома вага погроз або насильства стосовно працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) серед кримінальних правопорушень за статтями, у яких встановлено підстави кримінальної відповідальності за посягання на авторитет

правоохоронних органів, 2013 року складала 55,3 %, 2014 – 20,2 %, 2015 – 26,5 %, 2016 – 53,5 %, 2017 – 62,1 %, 2018 – 58,8 %, 2019 – 60 %, 2020 – 65, %. У середньому впродовж 2014–2020 роки злочин, передбачений ст. 345 КК України, становив 50,2 %.

Створення ефективної системи запобігання цим кримінально протиправним діям неможливе без вивчення особи потерпілого (жертви кримінального правопорушення).

Окремі кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні особливості осіб, які вчинили погрози або насильство щодо працівників правоохоронних органів, досліджено в працях А. В. Бойка, Л. П. Брич, О. О. Кирбятєва, В. А. Клименка, І. Д. Метельського, В. І. Осадчого, М. В. Сийплові, А. М. Удода та інших науковців. Водночас чимало питань кримінологічної характеристики потерпілих від погрози або

насильства щодо працівника правоохоронного органу залишаються недостатньо дослідженими.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – на підставі наявної емпіричної бази, а також досліджень учених узагальнити кримінологічні ознаки потерпілих від погроз або насильства щодо працівника правоохоронного органу.

Виклад основного матеріалу

Кримінально-правовий статус потерпілого від злочину в кримінальному праві є досить неоднозначним. Кримінальне законодавство не містить визначення потерпілого, однак у кримінальному праві особа стає потерпілою від злочину з моменту вчинення злочину, незалежно від того, чи було його зареєстровано. Саме з цього моменту виникають її права, передбачені КК України, зокрема на відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди, примирення з винним (Vozniuk, & Kuzmichova-Kyslenko, 2017).

Вивчення особи потерпілого має важливе кримінологічне значення в процесі запобігання злочинам, передбаченим ст. 345 КК України. Цей процес має тричленну структуру й охоплює: 1) профілактику – усунення причин й умов їх учинення; 2) відвернення – недопущення суспільно небезпечних діянь особами, у яких виник умисел, однак вони не вчинили жодних підготовчих дій; 3) припинення – зупинення (переривання) тих суспільно небезпечних діянь, що вже розпочалися, але ще не завершилися (стосується готування, замаху, а також продовжуваного й триваючого злочинів) (Vozniuk, 2016, р. 159-160). На кожному із зазначених етапів розвитку кримінально протиправної діяльності проти правоохоронців мають бути враховані віктимологічні аспекти суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 345 КК України.

Віктимологія як вчинення (наука) про жертву злочину надає необхідний арсенал для: 1) визначення рис, властивостей та особливостей особистості правоохоронців, які підвищують імовірність вчинення посягань на них у формі погроз або насильства; 2) виокремлення відповідних типів їх поведінки; 3) виявлення основних груп ризику серед правоохоронців; 4) розширення уявлення про детермінанти злочинів, передбачених ст. 345 КК України. Отже, вивчення віктимологічних аспектів погроз або насильства щодо працівників правоохоронних органів дає змогу розробити ефективну систему заходів запобігання відповідним посяганням, яка містить необхідні інструменти превентивного впливу на цих представників державної влади з метою недопущення або ж принаймні мінімізації фактів погроз чи насильства щодо них.

Насамперед варто зауважити віктимність правоохоронців, тобто соціально-психологічну сукупність рис особи, що зумовлює високу ймовірність стати об'єктом злочинного посягання (Sokurenko et al., 2021, р. 198).

Серед характеристик правоохоронців, які стали потерпілими від погроз або насильства, зокрема й тих, що мають певне віктимологічне значення, слід виокремити відомості про стать, вік, громадянство, сімейний стан цих жертв, взаємини з кримінальним правопорушником, а також інформацію про службу, посаду, обов'язки.

Стать. Характеризуючи стать жертв досліджуваних злочинів, варто зауважити, що серед них переважають особи чоловічої статі. Однак це обумовлено не стільки особливостями чоловічої статі, скільки тим фактом, що в правоохоронних органах частка чоловіків значно перевищує частку жінок, тобто існує певний гендерний дисбаланс. Водночас правоохоронці чоловічої статі за загальним правилом витриваліші, підготовленіші, сильніші, а тому можуть активно протидіяти насамперед фізичному насильству. Окрім того, якщо серед напарників чоловік і жінка, то зазвичай саме чоловік здійснює найбільш активні дії (наприклад, намагається розв'язати конфлікт між громадянами, припинити правопорушення, затримати особу, яка його вчинила). Це ще один аргумент на користь того, чому чоловіки значно частіше стають потерпілими від злочинів, передбачених ст. 345 КК України, ніж жінки. Характеризуючи риси потерпілих, опитані працівники Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України (далі – ДВБ НП України) акцентують на недостатньому рівні підготовки осіб жіночої статі.

Вік. Вікові особливості потерпілих від цих злочинів не можна розкрити цілком, оскільки відсутні необхідні відомості в матеріалах офіційної статистичної звітності та матеріалах з Єдиного державного реєстру судових рішень, які відкриті для загального доступу. Попри це, варто зауважити, що вік потерпілого зазвичай безпосередньо пов'язаний з досвідом правоохоронця. Серед потерпілих правоохоронців трапляються як особи молодого віку з невеликим стажем роботи, що мають незначний досвід і низький рівень професіоналізму, так й особи старшого віку, що навпаки мають значний стаж та є досить досвідченими в професійному плані. Опитані працівники ДВБ НП України, характеризуючи потерпілих від цих злочинів, визначають дві вікові категорії потерпілих (до 30 років і від 25 до 45 років), а також акцентують на невеликому стажу роботи. Об'єктивним фактором граничного віку потерпілих 45 років є те, що саме в цьому віці переважна більшість працівників правоохоронних органів звільняється у зв'язку з досягненням

пенсійного віку, припиняючи фактичне виконання правоохоронних функцій.

Громадянство. Вивчення судової практики свідчить про те, що потерпілими є виключно громадяни України. Це обумовлено тим фактом, що однією з вимог до посади правоохоронця є наявність громадянства України. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейським є громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції та якому присвоєно спеціальне звання поліції.

Сімейний стан. Серед потерпілих від злочинів, передбачених ст. 345 КК України, трапляються як одружені, так і розлучені особи. Певних закономірностей чи особливостей щодо цієї ознаки встановити не вдалося з огляду на те, що у вироків за ст. 345 КК України така інформація відсутня.

Взаємини з кримінальним правопорушником. Переважно потерпілий правоохоронець й особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 345 КК України, між собою не знайомі. Фактично до дня його вчинення між зазначеними особами зазвичай відсутня будь-яка конфліктна ситуація, яка виникає, як правило, незадовго до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України, і триває зазвичай не більше як годину. Їй здебільшого передуює адміністративно чи кримінально протиправна поведінка особи, яка згодом вдається до погроз або насильства щодо працівників правоохоронних органів.

Служба, посада, обов'язки. Вивчення практики свідчить про те, що дійсно певні віктимологічні характеристики підвищують імовірність правоохоронців, яким вони притаманні, стати в майбутньому жертвою погроз або насильства. Однак така схильність наявна не завжди. У певних випадках окремі віктимологічні характеристики не відіграють майже ніякої ролі. За таких обставин правоохоронець є заручником ситуації та без варіантів стає жертвою відповідного злочину лише через те, що він є представником правоохоронного органу і має виконувати покладені на нього обов'язки. Мають рацію вчені в тому, що правоохоронна функція як напрям діяльності держави, спрямована на вирішення основних завдань, пов'язаних із забезпеченням охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності та правопорядку, що проголошується Конституцією України (Dietochka, 2021, p. 123).

Саме дії правоохоронців під час виконання своїх службових обов'язків у значній частині випадків стали умовами, які сприяли вчиненню злочину, передбаченого ст. 345 КК України.

Рівень віктимності серед працівників правоохоронних органів залежить від виду право-

охоронного органу¹ та категорії працівників (їхньої належності до певної служби). Серед усіх правоохоронних органів жертвами погроз або насильства найчастіше стають поліцейські. Це спричинено очевидно тим, що Національна поліція України, з одного боку, – найчисельніший правоохоронний орган, а з іншого – її працівники найчастіше контактують з правопорушниками та пересічними громадянами. Вони несуть основний тягар у протидії адміністративним і кримінальним правопорушенням.

За результатами вивчення судової практики встановлено, що злочини, передбачені ст. 345 КК України, вчиняють також щодо працівників прикордонної служби, органів й установ виконання покарань, органів державної лісової охорони.

Найбільша кількість жертв характерна для працівників патрульної поліції. Рідше потерпілими стають слідчі, оперативні працівники, дільничні офіцери поліції, інспектори сектору ювенальної превенції, працівники інших служб.

Найуразливішими до погроз або насильства є працівники поліції, які найчастіше контактують з населенням (патрульна поліція, ГРПП, ДОП, поліцейські офіцери громади), а також поліцейські, які здійснюють слідчу й оперативну діяльність (слідчі, оперативні працівники, дізнавачі).

Формений одяг. На погрози або насильство кримінальних правопорушників певним чином провокує формений одяг працівників поліції. Як слушно зауважують учені, для винних він є особливим подразником і створює імпульс, що впливає на прийняття відповідного рішення (Gamidov, 2010, p. 6-7). Наприклад, учасник АТО Особа_1, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, побачив поліцейського Особа_4, який повертався додому із денної зміни у форменому одязі. На думку Особа_1, поліцейський мав неохайний одяг. Тому він підізвав поліцейського Особа_4 до себе й почав ображати його грубою нецензурною лайкою, знущати з нього та принижувати, діставши газовий балончик, умисно розбризкував його вміст в обличчя потерпілому Особа_1, чим спричинив останньому тілесні ушкодження, які належать до легких тілесних ушкоджень як такі, що мають незначні скороминучі наслідки ("Vyrok Zhovtnevoho", 2021).

Характеризуючи потерпілих від злочинів, передбачених ст. 345 КК України, опитані працівники ДВБ НП України виокремлюють різні їхні ознаки та риси, які умовно можна поділити на позитивні (ті, якими повинен володіти правоохоронець) та негативні (ті, які повинні бути в нього відсутні).

¹ Слід зазначити, що в теорії та на практиці немає єдиного розуміння поняття «правоохоронний орган» (Ustrytska, 2019, p. 356).

До позитивних рис належать сумлінність, відповідальність і наполегливість у виконанні службових обов'язків, загострене почуття справедливості, наявність специфічних навичок, принциповість у прийнятті рішень згідно з чинним законодавством, а також той факт, що правоохоронці не погоджувалися на отримання неправомірної вигоди.

Натомість переважна більшість ознак, названих опитуваними, належить до негативних. Серед них можна виділити такі групи:

1) негативні риси характеру (недостатній рівень стресостійкості, надмірна довірливість, імпульсивність, нерозсудливість, легка передбачуваність, емоційна (надмірна) нестриманість, недостатня моральна стійкість, низька соціальна відповідальність, агресивність, неухажливість, легко-важність, невихованість, занижена самооцінка, надмірна м'якість у критичних ситуаціях);

2) відсутність необхідного рівня знань, вмінь і навичок¹ (недостатній рівень фізичної підготовки, відсутність досвіду й навичок спілкування з правопорушниками, недостатня обізнаність, погана орієнтація в ситуації, що склалася, неможливість оперативного прийняття рішення щодо вжиття дієвих заходів із припинення протиправних діянь, недостатнє знання нормативно-правових актів, які регулюють правоохоронну діяльність, своїх прав і обов'язків, непрофесійність, нездатність об'єктивно оцінити обстановку та взяти під контроль поведінку правопорушника, тактична невідповідність, психологічна невідповідність для протидії провокаціям у конфліктних ситуаціях);

3) зневіра в ефективному захисті працівників правоохоронних органів (правоохоронці не відчувають належного законодавчого захисту, окремі працівники не вірять, що провадження щодо осіб, які вчиняють погрози або насильство, дійдуть до розгляду в суді, бояться застосувати фізичну силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю за наявності необхідних підстав через можливі негативні наслідки з боку контролюючих органів²);

4) стан (алкогольного сп'яніння або перевтоми);

¹ Відсутність необхідного рівня знань, вмінь та навичок стосується насамперед заходів щодо затримання правопорушника, застосування спеціальних засобів, значно рідше – вогнепальної зброї (невміння або страх їх застосовувати в необхідних випадках).

² Попри зазначене на практиці застосування фізичної сили та спеціальних засобів у необхідних випадках є досить поширеним явищем. Натомість вивчення судової практики свідчить про те, що застосування вогнепальної зброї є вкрай рідкісним явищем (наприклад, вона застосовувалася з метою зупинки транспортного засобу ("Vyrook Novopskovskoho", 2021).

5) регіональний менталітет, світогляд, сформований у певній місцевості роками щодо терпимості до загальноприйнятого негативного ставлення й відповідної реакції на будь-які дії правоохоронця, з огляду на несприйняття/ігнорування інституту державного управління як такого (притаманний правоохоронцям, які працюють і постійно мешкають у місцевостях компактного проживання етнічних національностей або ж місцях розселення осіб, що раніше відбували кримінальні покарання, пов'язані з позбавленням волі, так звані «виселення» (значного поширення набули за часів СРСР);

6) низький рівень доходу, низький рівень життя та матеріального забезпечення. Варто погодитися з В. Плекан у тому, що «держава не може надати можливості представникам влади жити гідно в матеріальному плані. Як наслідок, відбувається дегенерація, виродження моральних принципів у виконанні службових обов'язків, а високі моральні принципи й етичні норми здебільшого не реалізуються і залишаються декларативними» (Plekan, 2021, p. 235).

Окремі опитані працівники ДВБ НП України серед жертв погроз або насильства щодо правоохоронців називають осіб зі слабким характером – це працівники, які намагаються вибирати простий і легкодоступний шлях розв'язання проблеми, не створюючи собі зайвих перешкод, труднощі вони намагаються не долати, а уникати їх, невпевнені в собі, не здатні відстояти свою позицію, легко піддаються впливові правопорушників.

Саме наявність негативних рис найбільше провокує вчинення злочину, передбаченого ст. 345 КК України, і саме їх слід насамперед враховувати у віктимологічній профілактиці цих кримінально протиправних діянь.

Певним чином можна погодитися з опитаними в тому, що схарактеризувати потерпілих за рисами характеру, соціальним статусом або демографічними ознаками не можливо, оскільки кожна подія є індивідуальною та виникає за обставин, не пов'язаних із працівником правоохоронного органу, а залежить від особи правопорушника, його низької соціальної відповідальності та моральних якостей особи.

Один із респондентів також зазначив, що не можна дати однозначну відповідь щодо характеристики потерпілих від погроз або насильства. На його думку, зазвичай це громадяни, що мають переважно юридичну освіту та специфічні навички, пов'язані з родом виконуваних обов'язків, які мають загострене почуття справедливості (принциповий слідчий, який, усвідомлюючи ризики, все одно чесно виконує обов'язок) або навпаки, вважають незмінною та сталою природою речей у суспільстві

(пасивний патрульний, який, попри зухвальство фігуранта, навпаки намагається уникнути загострення конфлікту, тим самим спричиняючи безперешкодне вчинення відносно себе насильства). Однак, переважна більшість таких потерпілих – особи, які попри потенційні ризики та загрози, продовжують незмінно й систематично виконувати свої прямі функції працівника правоохоронного органу з метою відвернення суттєвішої шкоди, забезпечення суспільної безпеки та правопорядку, нормального існування й функціонування всіх без винятку суспільних відносин. Саме тому працівники правоохоронного органу перебувають під особливим, окремо передбаченим, кримінально-правовим захистом держави.

Опитані виокремили певні особливості віктимологічних рис деяких категорій поліцейських. Наприклад, характеризуючи працівників патрульної поліції, що потерпіли від погроз або насильства, респонденти зазначають недостатній рівень їхньої фізичної та психологічної підготовки, невміння спілкуватися із затриманими, а також наявність серед них представників жіночої статі. У потерпілих-слідчих опитані виокремлюють наявність принципової позиції під час розслідування кримінальних проваджень, недостатній рівень професійної підготовки, небажання працювати, халатність, недостатній рівень вербальної підготовки, схильність до отримання неправомірної вигоди, невиконання домовленостей з обвинуваченими, від яких вже отримали неправомірну вигоду, фальсифікація доказів.

До віктимної поведінки правоохоронців, яка обумовлює вчинення відносно них погроз або насильства, слід віднести: незастосування заходів фізичного впливу, спецзасобів і вогнепальної зброї у необхідних випадках; недотримання правил безпеки; надмірний ризик (доволі часто правоохоронці діють самостійно, не чекаючи прикриття, у ситуаціях, де потрібна допомога колег); переоцінка своїх можливостей щодо розуміння небезпеки від правопорушника; втрата пильності; вчинення непродуманих, неузгоджених, непрофесійних, неправомірних дій.

Схильність окремих правоохоронців стати жертвою погроз або насильства переважно пов'язана з їхньою професійно-психологічною деформацією, проявом якої є такі негативні характеристики працівників правоохоронних органів, як грубість, зверхність, амбітність щодо громадян, які звертаються до них по допомогу, а також щодо затриманих за вчинення правопорушень (Makotchenko, 2019, p. 164).

На думку В. В. Корольова, об'єктивними детермінантами професійної деформації є недоліки в підборі кадрів на посади, пов'язані з виконанням обов'язків з охорони громадського

порядку; їх підготовці до виконання зазначених обов'язків; організації цієї роботи та її матеріально-технічному забезпеченні. Суб'єктивні детермінанти поділяються на ті, що сформувалися поза службою, і ті, що сформувалися в умовах роботи в правоохоронних органах. До перших належать особливості вроджених і набутих особистих якостей, що перешкоджають належному виконанню обов'язків з охорони громадського порядку. Другі полягають у втраті ділових якостей через негативний вплив службового оточення або відсутність практики перебування в екстремальних ситуаціях (Korolev, 2005, p. 9). Натомість О. О. Кирбят'єв суб'єктивними причинами професійної деформації працівників правоохоронних органів також називає низький рівень професійних знань; відсутність відповідних ціннісних орієнтацій; неадекватну професійну мотивацію; відсутність нормальних умов для здійснення професійної діяльності; невідповідність між службовими функціями та обов'язками працівника і його повноваженнями та правами; напруженість стосунків, яка спричинена конфліктами з керівництвом, працівниками, громадянами (Kyrbiatiev, 2019, p. 207).

Одним із факторів погроз або насильства щодо працівника правоохоронного органу є віктимна поведінка правоохоронців, яку можна класифікувати на суспільно корисну (правомірну, позитивну), необачну (легковажну), неправомірну, асоціальну (аморальну).

З огляду на особливості жертв злочинів, передбачених ст. 345 КК України, до погроз або насильства щодо працівника правоохоронного органу найчастіше призводить його суспільно корисна (правомірна, позитивна) поведінка жертви. Вона трапляється найчастіше через те, що, з одного боку, входить до компетенції правоохоронців (наприклад, виявлення та припинення правопорушень, притягнення винних до юридичної відповідальності, забезпечення публічного порядку та громадської безпеки тощо), а з іншого – здається правопорушнику небезпечною, оскільки може спричинити негативні наслідки (наприклад, адміністративне стягнення чи кримінальне покарання). Слушно зауважує М. Б. Моховий, що своє негативне ставлення до представників влади винні висловлювали у відповідь на пред'явлення законних вимог припинити правопорушення, пред'явити документи, що засвідчують особу, а також на спробу затримання та доставлення правопорушників (Mokhovoy, 2004). Наприклад, відповідно до пояснень підсудного, причиною погрози вбивством патрульному стало одягнення кайданок на підсудного ("Vyrok Vinnytskoho", 2021).

Досить часто така поведінка має вигляд репресій щодо громадян, а не надання допомоги

суспільству та державі (як приклад – події 2013–2014 років, що мали місце у м. Києві, під час «Революції гідності»). Тому не дивно, що значна частина громадян переконана в розповсюдженні в поліції насильства щодо правопорушників (в окремих випадках воно дійсно трапляється).

Необачна (легковажна) поведінка відбувається у випадках недотримання правоохоронцями елементарних правил особистої безпеки, здійснення занадто ризикових дій, невжиття відповідних заходів (наприклад, неодягання кайданок затриманому, коли цього вимагають обставини, втрата пильності під час спілкування із порушником).

До погроз або насильства щодо працівника правоохоронного органу у певних випадках призводить неправомірна поведінка жертви, що полягає у вчиненні нею правопорушення – перевищення влади, вимагання неправомірної вигоди, перебування у стані алкогольного сп'яніння під час виконання службових обов'язків, їх невиконання або неналежне виконання тощо.

Приводом до вчинення злочину, передбаченого ст. 345 КК України, у певних випадках стає асоціальна (аморальна) поведінка правоохоронців, що полягає в приниженні та ображанні громадян, зневажливому ставленні до них, надмірному прояві агресії тощо.

Неправомірну й асоціальну (аморальну) поведінку правоохоронців можна назвати провокаційною, оскільки ці типи поведінки провокують осіб на вчинення злочину, передбаченого ст. 345 КК України.

У діяльності правоохоронців зазначені види поведінки можуть перетинатися, тобто існувати у, так би мовити, змішаному вигляді. На практиці трапляються прояви як окремих видів такої віктимної поведінки, так і їх поєднання. Поєднуватися можуть, наприклад, асоціальна (аморальна) та неправомірна¹ або суспільно корисна (правомірна, позитивна) та необачна (легковажна)² поведінки жертви.

Кожен із зазначених видів поведінки має певні характеристики, пов'язані з особливостями як правоохоронного органу, так і його підрозділу та окремої посади правоохоронця.

Зазначені види поведінки можуть стати підґрунтям розробки типології жертв досліджуваних злочинів. З огляду на зазначене,

¹ Наприклад, правоохоронець спочатку поводиться аморально, а потім переходить до вчинення кримінального правопорушення щодо громадянина, у результаті чого останній чи його колеги погрожують правоохоронцю чи завдають йому тілесних ушкоджень.

² Наприклад, правоохоронець намагається припинити правопорушення чи затримати особу, яка його вчинила, однак виявляє неуважність, не дотримується необхідних заходів безпеки, внаслідок чого правопорушник завдає йому фізичного насильства.

потерпілих правоохоронців можна поділити на: 1) осіб, у діях яких наявна суспільно корисна (правомірна, позитивна) поведінка; 2) необачних (легковажних); 3) осіб, які діяли неправомірно; 4) осіб з асоціальною (аморальною) поведінкою.

Теоретичне значення типології жертв злочинів полягає у визначенні ролі жертви злочину в механізмі злочинної поведінки, а також природи причин й умов, що сприяють виникненню та збільшенню рівня віктимності. Потребують відповіді питання, чому деякі люди частіше стають жертвами злочинів, ніж інші, і яку роль відіграють взаємини між жертвою та злочинцем у генезисі кримінологічних механізмів. У практичній діяльності типологія жертв злочинів необхідна для розробки та впровадження заходів протидії віктимізації, спрямованих на потенційних жертв злочинів, а також для захисту від вторинної віктимізації реальних жертв злочинів (Lutsenko, 2021, p. 198).

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній: 1) схарактеризовано потерпілих від злочинів, передбачених ст. 345 КК України, за ознаками статі, віку, громадянства, сімейного стану, відомостями про взаємини з кримінальним правопорушником, про службу, посаду, обов'язки; 2) визначено категорії правоохоронців, які стають жертвами погроз або насильства; 3) розкрито позитивні та негативні ознаки та риси цих осіб; 4) розроблено класифікацію потерпілих правоохоронців за видом їх поведінки, що передувала кримінально противним посяганням на них у формі погроз або насильства.

Висновки

1. Серед правоохоронців, які стали потерпілими від погроз або насильства, переважають особи чоловічої статі молодого віку (від 25-ти до 45 років) з невеликим стажем роботи. У більшості випадків потерпілий правоохоронець та особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 345 КК України, між собою не знайомі.

2. Рівень віктимності серед працівників правоохоронних органів залежить від виду правоохоронного органу та категорії працівників (їх належності до певної служби). За результатами вивчення судової практики встановлено, що злочини, передбачені ст. 345 КК України, найчастіше вчиняють стосовно поліцейських, значно рідше – щодо працівників інших правоохоронних органів (прикордонної служби, органів й установ виконання покарань, органів державної лісової охорони тощо). Найбільша кількість жертв характерна для служби патрульної поліції. Рідше потерпілими стають слідчі, оперативні працівники,

дільничні офіцери поліції, інспектори сектору ювенальної превенції, працівники інших служб.

3. Ознаки та риси потерпілих від злочинів, передбачених ст. 345 КК України, умовно можна поділити на позитивні (ті, якими повинен володіти правоохоронець) та негативні (ті, які повинні бути в нього відсутні). На практиці переважають негативні ознаки та риси, які можна поділити на такі групи: 1) негативні риси характеру; 2) відсутність необхідного рівня знань, вмінь і навичок; 3) зневіра в ефективному захисті працівників правоохоронних органів; 4) стан (алкогольного сп'яніння або перевтоми); 5) низький рівень доходу, низький рівень життя та матеріального забезпечення; 6) регіональний менталітет, світогляд, сформований у певній місцевості роками щодо терпимості до загальноприйнятого негативного ставлення та відповідної реакції на будь-які дії правоохоронця, у зв'язку з несприйняттям/ігноруванням інституту державного управління як такого.

4. У значній частині випадків певні віктимологічні особливості працівників правоохоронних органів мають важливе значення у детермінації погроз або насильства щодо них, оскільки

провокують такі суспільно небезпечні діяння, полегшують їх вчинення. Однак не завжди певні риси характеру правоохоронця, його соціальний статус, демографічні ознаки, інші особливості перебувають у прямому чи непрямому причинному зв'язку з учиненням злочину, передбаченого ст. 345 КК України. Тобто потерпілим може стати й ідеальний з погляду віктимологічної профілактики правоохоронець (наприклад, добре підготовлений поліцейський, який діє правомірно на високому професійному рівні). Тому не слід ідеалізувати віктимологічний напрям запобігання погрозам або насильству щодо працівників правоохоронних органів, хоча, безумовно, він має важливе, а в певних випадках, і вирішальне значення в недопущенні цих кримінально протиправних діянь.

5. Потерпілих правоохоронців можна поділити на: 1) осіб, у діях яких наявна суспільно корисна (правомірна, позитивна) поведінка; 2) необачних (легковажних); 3) осіб, які діяли неправомірно; 4) осіб з асоціальною (аморальною) поведінкою.

REFERENCES

- Dietochka, A.Yu. (2021). Do kharakterystyky zavdan derzhavnoi sluzhby pravookhoronnoho kharakteru [To the characteristic of tasks of public service of law enforcement character]. *Yurydychna nauka, Legal science*, 2(104), 123-129. doi: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.15 [in Ukrainian].
- Gamidov, R.T. (2010). Primenenie nasiliia v otnoshenii predstavitelia vlasti: ugovovno pravovoe i kriminologicheskoe issledovanie na primere respubliky Dagestan [Application of violence against a government official: criminal law and criminological research (on the example of the Republic of Dagestan)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Korolev, V.V. (2005). Kriminologicheskaiia kharakteristika i preduprezhdenie poshiagatelstv na znizn sotrudnikov pravookhranitelnykh organov [Criminological characteristics and prevention of encroachments on the life of law enforcement officers]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Kyrbiatiev, O. (2019). Profesiina deformatsiia osobystosti pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu yak prychyna nenalezhnogo vykonannia svoikh oboviazkiv [Professional deformation of the identity of a law enforcement officer as a reason for improper performance of their duties]. *Yurydychnyi visnyk, Legal Bulletin*, 4, 204-210. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.992> [in Ukrainian].
- Lutsenko, I.H. (2021). *Typolohizatsiia zhertv zlochyniv: kryminolohichniy analiz [Typology of victims of crimes: criminological analysis]*. Czestochowa, Republic of Poland: Baltija Publishing. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-51> [in Ukrainian].
- Makotchenko, L.M. (2019). Determinatsiia perevyschennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen pratsivnykom pravookhoronnoho orhanu [Determination of excess of power or official authority by a law enforcement officer]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 162-166. doi: 10.31733 / 2078-3566-2019-2-162-166 [in Ukrainian].
- Mokhovoy, M.B. (2004). Kriminologicheskaiia kharakteristika i preduprezhdenie prestupleniy poshiagaiushchikh na predstaviteley vlasti [Criminological characteristics and prevention of crimes encroaching on government officials]. *Candidate's thesis*. Krasnodar [in Russian].
- Plekan, V. (2021). Osoblyvosti ta prychyny vynykennia koruptsii v pravookhoronnykh orhanakh Ukrainy [Features and causes of corruption in law enforcement agencies of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, Entrepreneurship, economy and law*, 4, 231-238. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.36> [in Ukrainian].
- Sokurenko, V.V., & Bandurka, O.M. (et al.). (2021). *Velyka ukrainska kryminolohichna entsyklopediia [Great Ukrainian criminological encyclopedia]*. (Vols. 1-2)., O.M. Litvinov (Ed.). Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].
- Ustrytska, N.I. (2019). Kryminalno-pravova kharakterystyka poterpylykh vid zlochynu, peredbachenoho st. 347 KK Ukrainy [Criminal-legal characteristics of victims of a crime under Art. 347 of the Criminal Code of Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo, Comparative and analytical law*, 5, 355-357. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.5.91> [in Ukrainian].

- Vozniuk, A.A. (2016). Kontseptualni zasady zapobihannia suspilno nebezpechnym dianniam [Conceptual principles of prevention of socially dangerous acts]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(99), 156-165 [in Ukrainian].
- Vozniuk, A.A., & Kuzmichova-Kyslenko, Ye.V. (2017). Problemy vstanovlennia poterpiloho vid porushennia pravyl bezpeky dorozhnogo rukhu chy ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnymy zasobamy [Problems of identification of the victim from violation of rules of traffic safety or operation of transport by the persons driving vehicles]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(104), 210-218 [in Ukrainian].
- Vyrok Novopkovskoho raionnoho sudu Luhanskoï oblasti vid 13 sich. 2021 r. u spravi No. 417/5504/18 [The verdict of the Novopkovsky district court of the Luhansk region from January 13, 2021 in the case No. 417/5504/18]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94159025> [in Ukrainian].
- Vyrok Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoï oblasti vid 26 sich. 2021 r. u spravi No. 127/18389/20 [The verdict of the Vinnytsia City Court of the Vinnytsia region of January 26, 2021 in the case No. 127/18389/20]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94401920> [in Ukrainian].
- Vyrok Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Kryvoho Rohu vid 15 liut. 2021 r. u spravi No. 212/8903/20 [The verdict of the Zhovtnevy District Court of Kryvyi Rih of February 15, 2021 in the case of No. 212/8903/20]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94152537> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Деточка А. Ю. До характеристики завдань державної служби правоохоронного характеру. *Юридична наука*. 2021. № 2 (104). С. 123–129. doi: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.15.
- Гамидов Р. Т. Применение насилия в отношении представителя власти: уголовно-правовое и криминологическое исследование (на примере Республики Дагестан) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2010. 30 с.
- Королев В. В. Криминологическая характеристика и предупреждение посягательств на жизнь сотрудников правоохранительных органов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2005. 204 с.
- Кирбят'єв О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4 С. 204–210. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.992>.
- Луценко І. Г. Типологізація жертв злочинів: криминологічний аналіз. Czestochowa, Republic of Poland : Baltija Publishing, 2021. С. 197–201. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-51>.
- Макотченко Л. М. Детермінація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 162–166. doi: 10.31733/2078-3566-2019-2-162-166.
- Моховой М. Б. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, посягающих на представителей власти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2004. 230 с.
- Плекан В. Особливості та причини виникнення корупції в правоохоронних органах України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 231–238. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.36>.
- Велика українська криминологічна енциклопедія : у 2 т. / [редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (сівголова) та ін.] ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. Т. 1 : А-Л. 853 с.
- Устрицька Н. І. Кримінально-правова характеристика потерпілих від злочину, передбаченого ст. 347 КК України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 355–357. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.5.91>.
- Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діям. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (99). С. 156–165.
- Вознюк А. А., Кузьмичова-Кисленко Є. В. Проблеми встановлення потерпілого від порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 210–218.
- Вирок Новопковського районного суду Луганської області від 13 січ. 2021 р. у справі № 417/5504/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94159025>.
- Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 26 січ. 2021 р. у справі № 127/18389/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review94401920>.
- Вирок Жовтневого районного суд м. Кривого Рогу від 15 лют. 2021 р. у справі № 212/8903/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94152537>.

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2021

Belenok V. – Researcher of the Research Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8214-0522>

Criminological Characteristics of Victims of Threats or Violence against a Law Enforcement Officer

The **purpose** of the article is to summarize the criminological features of victims of threats or violence against a law enforcement officer on the basis of the available empirical basis, as well as research by scientists. The article uses a set of scientific **methods**, namely: terminological, system-structural, formal-logical, comparative-legal. The theoretical basis of the study are the works of Ukrainian and foreign scientists, the provisions of the Criminal Code of Ukraine, as well as the practice of its application. The **scientific novelty** of the article is that it: 1) describes the victims of crimes under Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine, on the grounds of sex, age, citizenship, marital status, information about the relationship with the criminal offender, the service, position, responsibilities; 2) the categories of law enforcement officers who become victims of threats or violence are determined; 3) positive and negative signs and traits of these persons are revealed; 4) the classification of the victims of militiamen on a kind of their behavior which preceded criminally disgusting encroachment on them in the form of threats or violence is developed. **Conclusions.** According to the results of the study, the following conclusions were drawn: 1) among law enforcement officers who have become victims of threats or violence, males, young people (25 to 45 years) with little work experience predominate; 2) crimes under Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine, most often committed against police officers, much less often - against employees of other law enforcement agencies (border service, bodies and institutions of execution of punishments, state forest protection bodies, etc.); 3) the largest number of victims is typical for the patrol police service (less often the victims are investigators, operatives, district police officers, inspectors of the juvenile prevention sector, employees of other services); 3) negative signs and features of victims of crimes under Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine, which prevail in practice can be divided into the following groups: a) negative character traits; b) lack of the required level of knowledge, skills and abilities; c) disbelief in the effective protection of law enforcement officers; d) condition (alcohol intoxication or fatigue); e) regional mentality, worldview, formed in a certain area; f) low level of income, low standard of living and material security; 4) not always certain features of character of the militiaman, his social status, demographic signs, other features are in direct or indirect causal connection with commission of the crime provided by Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine; 5) victims of law enforcement can be divided into: a) persons whose actions are socially useful (lawful, positive); b) reckless (reckless); c) persons who acted illegally; d) persons with antisocial (immoral) behavior.

Keywords: threat; violence; law enforcement officer; victim; victim of crime; victimhood; victimology.